

Lietuvos kalbos redaktoriai kalbos standartizavimo ir kultūrinės produkcijos laukuose: konkuruojančių nuostatų derinimas

Eglė Jankauskaitė

Lietuvių kalbos institutas
egleej@gmail.com

Santrauka. Pasitelkiant Pierre’o Bourdieu lauko teoriją, straipsnyje analizuojama, kaip veikimą kalbos standartizavimo ir specifiniuose kultūrinės produkcijos – mokslo ar literatūros – laukuose savo profesinėje savimonėje derina Lietuvos redaktoriai. Remiantis interviu su jais atskleista, kad redaktoriai yra internalizavę literatūros ir mokslo laukų nuostatą, kad tekstas turėtų atspindėti autoriaus gebėjimus, todėl kritiškai atsiliepiama apie „per gausų“ redagavimą. Keletas informantų teigė, kad jiems yra tekę peržengti ribas redaguojant, tačiau apskritai tokį nusižengimą literatūros lauko taisyklėms informantai vertino kritiškai, siejo su sovietmečiu arba kalbėjo apie tai kaip apie kitą nei redagavimas veiklą. Tyrimas taip pat atskleidė, kad dauguma informantų yra internalizavę ir ortodoksinę kalbos standartizavimo lauko nuostatą, kad leidinių kalbą reikia taisyti, išskyrus atvejus, kai kodifikuotosios normos neatitinkantys variantai autoriaus vartojami sąmoningai. Prieštaringos kultūrinės produkcijos laukų *doxos* redaktorių savimonėje derinamos pasitelkiant šią ortodoksiją ir taip iš dalies ignoruojant literatūros ar mokslo lauko taisykles pažeidžiančią redaktoriaus veiklą.

Raktažodžiai: kalbos redagavimas; Pierre Bourdieu; lauko teorija; *doxa*; kalbos standartizavimas

Lithuanian copy-editors in the fields of language standardization and cultural production: negotiating competing notions

Abstract. Using Pierre Bourdieu’s field theory (1991; 1995; 2013) in this article data from semi-structured interviews with Lithuanian copy-editors is analysed to determine, how they negotiate competing notions of two fields, namely the cultural production field and the linguistic field. The analysis has shown that in terms of ethical notions, copy-editors maintain that editing “too much” is unacceptable. This is likely based on the rules of the game of the literary and scientific fields, namely, that a published work ought to reflect the author’s ability, that is, cultural capital, to produce it. Some of the informants claimed to sometimes take on work requiring “too much” editing, but in general, at least in the interview situation they were critical of such practice, linked it to the times of the soviet occupation or claimed that such practice is not copy-editing, but a different service. The informants who also had other occupations important in the literary field and thus enjoyed a higher position in the field than most copy-editors, were the strictest critics of editing “too much”, likely because such practice could undermine the rules of the field.

In addition, the analysis of copy-editors' editing practice-related notions has shown that copy-editors' editing criteria were clarity and correctness. The analysis has also shown that copy-editors internalized an orthodox notion of the Lithuanian linguistic field, according to which language in publications must correspond to the codified norm, except those cases when "incorrect" variants were used by the author on purpose. Therefore, while copy-editors hold that they should not intervene in the text "too much", they do not consider language corrections to fall under such interventions, unless the author purposefully "broke the rules". This orthodoxy assists copy-editors in negotiating their agency in two different fields.

Keywords: *copy-editing; Pierre Bourdieu; field theory; doxa; language standardization*

1. Įvadas

Remiantis pusiau struktūruotais interviu su redaktoriais, šiame straipsnyje analizuojama, kaip veikimą kalbos standartizavimo ir specifiniuose kultūrinės produkcijos – mokslo ar literatūros – laukuose savo profesinėje savimonėje derina Lietuvos redaktoriai. Remiantis sociologu Pierre'u Bourdieu (1991), *lauku* čia vadinama socialinė erdvė, kurioje veikia *agentai* – žmonės ir institucijos. Bourdieu teigimu, agentų santykius lauke lemia jų turimi resursai, kuriuos jis vadino *kapitalais* ir išskyrė 3 jų tipus: *ekonominį* (t. y. turta), *socialinį* (socialinius ryšius, žinomumą) ir *kultūrinį* (išsilavinimą ir gebėjimus). Pastarieji du dar vadinami *simboliniu* kapitalu, nes dažnai nėra atpažįstami kaip galios šaltiniai. Agentas, turintis daugiau lauke vertinamo kapitalo nei kiti, dominuoja kitų agentų, kurie tame lauke turi mažiau vertinamo kapitalo, atžvilgiu. Tai, kurie kapitalai bus svarbūs lauke, o ir kitas „žaidimo“ taisyklės, lemia lauko *doxa*. Anot Bourdieu, doxa yra taisyklių, „tiesų“ rinkinys. Šios „tiesos“ agentams atrodo „natūralios“ ir „savaiame suprantamos“, taigi doxa paprastai nekvestionuojama. Tačiau tam tikrais atvejais, dažniausiai lauką ištikus krizei, galimas doxos dalies kvestionavimas, vadinamas *heterodoksija*. Doxos gynimas ir heterodoksijos atmetimas vadinamas *ortodoksija* (Bourdieu 2013 [1972]: 159–171). Šiame tyrime redaktoriai yra laikomi agentais, veikiančiais ir kalbos standartizavimo, ir literatūros arba mokslo laukuose.

Literatūros lauke, kurį Bourdieu tyrinėjo kaip kultūrinės produkcijos lauko pavyzdį (Bourdieu 1995 [1992]), dominuojantys agentai yra tie, kurie ne tik turi pakankamai kultūrinio kapitalo, kad parašytų publikuoti vertą kūrinį, bet jų kultūrinis kapitalas yra pakankamas sukurti ir išskirtiniams tekstams, skirtiems visų pirma kitiems rašytojams, o ne plačiajai publikai (ibid: 250). Literatūros lauke publikotas kūrinys yra laikomas rašytojo kultūrinio kapitalo ženklu (Bourdieu 1992: 57). Kadangi agento padėtis šiame lauke labiausiai priklauso nuo kultūrinio kapitalo, vyrauja nuostata, kad šis kapitalas turi būti „nesuklastotas“. Tuo tarpu kalbos standartizavimo lauke (Bourdieu vadintame tiesiog *kalbos lauku*) vertinamas ne išskirtinumas, o taisyklingumas, ne normų laužymas, o jų laikymasis (ibid: 60). Redaktoriai, būdami leidyklų, sociolingvistų priskiriamų prie kalbos standartizavimo institucijų (Riley 2007; Milroy, Milroy 1999), darbuotojai, veikia abiejuose šiuose laukuose ir abiejuose yra subordinuojami agentai. Dėl to jie turi laikytis tiek literatūros lauko doksinių nuostatų, pagal kurias literatūros kūrinys yra tam tikro autoriaus kultūrinio kapitalo įrodymas, o itin vertinami išskirtiniai, novatoriški kūriniai, tiek kalbos standartizavimo lauko doksinės nuostatos, pagal kurią leidinių kalba turi atitikti kodifikuotąją normą. Įtampa tarp šių dviejų laukų redaktoriaus darbe atsiranda tada, kai kodifikuotosios normos laužymas yra kūrinio išskirtinumo dalis, mat tada redaktorius turi rinktis, kurio lauko taisyklėms paklusti. Kiti kultūrinės produkcijos laukai, anot Bourdieu, veikia panašiai kaip literatūros laukas – juose vertinamas kultūrinis kapitalas, skiriasi tik konkurencijos intensyvumas – ar yra būtent tam laukui reikalingas kultūrinis kapitalas yra retas (Bourdieu 1995 [1992]: 214–215).

Deborah Cameron (1995: 36–40) tyrinėjo „Routledge“ leidyklos redaktorių nuostatas. Anot jos, nors didžioji dalis leidyklos samdomų redaktorių redagavo pagal leidyklos nurodymus, t. y. taisė mažiau nei

anksčiau, palikdami daugiau autorių kalbos variantų ir nestandartizuodami rašybos (čia turimi omenyje amerikietiškas ir britiškas anglų kalbos rašybos variantai), kai kurie vis tiek redaguodavo daugiau, nei reikalavo (ar už kiek buvo pasiruošusi sumokėti) leidykla. Anot Cameron, tai neturėtų stebinti, nes redaktoriai didžiuojasi rašybos taisyklių išmanymu ir rūpinimusi tuo, kas kitiems atrodytų smulkmenos. Tokias praktikas tyrėjos informantai siejo su vartosenos vienodumo kriterijumi – anot jų, nevienoda vartoseną esą blaško skaitytoją ir apsunkina teksto supratimą. Vis dėlto pati Cameron tokias praktikas aiškino redagavimo tradicija – redaktoriai siekia nuoseklios vartosenos sakydami, kad to nori skaitytojai, tačiau šis skaitytojų pageidavimas randasi iš to, kad jie jau yra pripratę skaityti suredaguotą tekstą. Cameron informantai nustebo paklausti, kodėl vienoda vartoseną yra svarbi. Iš to galima spręsti, kad jie yra internalizavę kalbos standartizavimo lauko doksinę nuostatą, kad kalba turi atitikti tam tikras normas, o gebėjimas tokią vartoseną užtikrinti yra šiame lauke vertinamas kultūrinis kapitalas. Tikėtina, kad Lietuvoje, kur kodifikuotosios kalbos normos taisyklės apima ne tik rašybą, bet ir leksinių kalbos variantų vartoseną, o redaktoriai ilgą laiką privalėjo paklusti kalbos standartizavimo lauko taisyklėms, doksinė nuostata, pagal kurią reikalaujama vartosenos vienodumo ir taisyklingumo, gali kirstis su aukščiau aprašyta Bourdieu išskirta doksine literatūros nuostata – kad tekstas turi būti originalus. Kadangi Lietuvoje taip pat reikalaujama vartoti kodifikuotus mokslinius terminus, o mokslo lauke vertinamas teksto aiškumas ir mokslinė tiesa, įtampa tarp kalbos standartizavimo ir mokslo laukų gali kilti autoriui pavartojus nekodifikuotą terminą.

Kaip jau minėta, kita susijusi doksinė tiek literatūros, tiek mokslo laukų nuostata – tekstas turi atspindėti autoriaus kultūrinį kapitalą, būti to kapitalo įrodymu. Tai, kad redaktoriai yra internalizavę šią doksinę nuostatą, sufleruoja akademinės etikos tyrimai (Harwood et al. 2010; Harwood 2019), kur matyti, kad redaktoriams, redaguojantiems mokslinius negimtakalbių autorių tekstus, yra svarbu redagavimo etika – kiek taisyti, kad nebūtų sudaromas įspūdis, kad mokslinio darbo autorius nusipelnė geresnio įvertinimo. Mano tyrime nekalbama apie studentų darbų redagavimą. Tačiau, tikėtina, kad Harwoodo ir Harwoodo et al. tyrimuose matoma kultūrinio kapitalo ir mokslinio darbo kaip šio kapitalo „įrodymo“ svarba aukštojo išsilavinimo lauke yra panaši į kultūrinio kapitalo ir jo „įrodymų“ svarbą ir kituose kultūrinės produkcijos – mokslo ir literatūros laukuose – kurių veikėjai yra mano informantai. Kaip bus matyti iš interviu analizės, ribos tarp redagavimo ir „rašymo už autorių“ klausimas aktualus ir Lietuvos kalbos redaktoriams, dirbantiems su įvairiais tekstais.

Lietuvos redaktorių nuostatas yra tyrinėjusi sociolingvistė Jurgita Girčienė. Anot jos, redaktoriai taiso ne tik kalbą, bet ir kitus teksto aspektus, o „stengiantis laikytis kalbos normintojų rekomendacijų, tarp kalbos redaktoriaus ir autoriaus kyla įtampa“ (Girčienė 2020: 138). Galima teigti, kad ši įtampa kyla dėl redaktoriaus paklusimo kalbos standartizavimo lauko doxai. Galimas to paaiškinimas – autoriai kultūrinės produkcijos laukuose yra dominuojantys agentai ir priešinasi, jei, jų manymu, redaktoriaus taisyklės prieštarauja literatūros ar mokslo lauko doksinėms nuostatoms. Girčienės informantai taip pat teigė, kad taisant kalbą jiems trūksta „libalesnės“ kalbos politikos, daugiau pasirinkimų, tai yra kartais jie norėtų netaisyti, tačiau privalo (ar jaučiasi privalantys) tą daryti (Girčienė 2019). Kaip rodo mano ankstesnis tyrimas, Lietuvos kalbos standartizavimo lauke kalbos normintojai subordinoja kitus agentus, įskaitant redaktorius ir tekstų autorius (Jankauskaitė 2021). Taigi galima teigti, kad Lietuvos redaktoriai turi laviruoti tarp kalbos standartizavimo ir literatūros ar mokslo laukų doksinių nuostatų.

Užuominų į redaktorių veikimą dviejuose laukuose galima pamatyti ir viešuose autorių ir redaktorių pasisakymuose. Čia apie redaktorius dažniausiai užsimena autoriai; tekstų, kur būtų išsakoma redaktoriaus pozicija, pasitaiko rečiau. Autoriai apie redaktorius atsiliepia įvairiai. Pavyzdžiui, rašytoja Kristina Sabaliauskaitė savo straipsnyje (2011) apie jos kūrinius redagavusią redaktore atsiliepė teigiamai, apibūdindama ją kaip „talentingą“ redaktore, kuri netaisė vadinamųjų kalbos „klaidų“, t. y. veikė pagal

literatūros, o ne kalbos standartizavimo lauko taisyklės. Straipsnyje taip pat aptariami kitų rašytojų viešus pasakojimus apie redaktorių taisymsus, su kuriais tie rašytojai nesutiko. Kaip matyti iš šios rašytojos pateiktų pavyzdžių, nors redaktoriai ir bandė veikti pagal kalbos standartizavimo lauko taisyklės ir taisyti kalbą, rašytojai, būdami daug simbolinio kapitalo turintys literatūros lauko agentai, redaktorių taisymsus atmetė. Galima įtarti, kad bent jau daug simbolinio kapitalo literatūros lauke turintys agentai sugeba netapti subordinuojamais kalbos normintojų per redaktorius, nors kaip teigė Kristina Sabaliauskaitė, vis tiek galėjo susilaukti kalbos normintojų „grūmojimų“. Remiantis jos tekstu, galima teigti, kad tokie redaktorių taisymsai nepageidaujami, nes juos atlikdami redaktoriai pakluso kalbos standartizavimo lauko doxai. Sabaliauskaitė, pati būdama daug simbolinio kapitalo sukaupusi literatūros lauko veikėja, yra suinteresuota, kad ir kiti literatūros lauko agentai veiktų pagal šio lauko taisyklės, o ne joms prieštaraujančias kito lauko taisyklės.

Redaktoriai ir jų veikimas kalbos standartizavimo lauke taip pat būna ir užstojami rašytojų. Rašytojas Andrius Jakučiūnas (2020) įvardijo gerus redaktorius kaip autoriaus „geriausius draugus“ ir pagalbininkus, kurie esą nepelnytai kritikuojami viešojoje erdvėje, o „blogus redaktorius“ – kaip autoriaus „priešus“. Gerą redaktorių su „lobiu“ lygino ir kita garsi Lietuvos rašytoja – Renata Šerelytė (2017). Abu šie autoriai savo tekstuose teigia, kad paprastai redaktoriai vadovaujasi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) rekomendacijomis. Tačiau skirtingai nuo Šerelytės, Jakučiūno tekste teigiama, kad rekomendacijoms „neatitinkant autorinio teksto dvasios“, redaktoriai nesiūlo taisyti kodifikuotosios normos neatitinkančių variantų (Šerelytė teigė, kad nors redaktoriai ir siūlo, autorius gali tiesiog nesutikti su taisymsu). Anot Jakučiūno, apskritai redaktoriaus tikslas yra padaryti tekstą „sklandesnį, aiškesnį, t. y. padėti atskleisti autorinio teksto privalumus ir stiprybes“, o autorius ir VLKK „nėra dvi priešiškos stovyklos, tarp kurių redaktoriui reikėtų laviruoti“, nors rašytojas pripažįsta, kad kartais atsiranda ir įtampų. Vis dėlto tai, kad redaktoriui apskritai reikia spręsti, kuris „netaisyklingas“ variantas yra reikalingas tekstui, galima laikyti tam tikru laviravimu tarp dviejų laukų. Remiantis Šerelytės ir Jakučiūno tekstais, manytina, kad bent jau šių rašytojų „gerais“ laikomi redaktoriai yra tie, kurie labiau paklūsta literatūrinio lauko taisyklėms, nors visiškai neatmeta ir kalbos standartizavimo lauko taisyklių. Sabaliauskaitės tekste taip pat matyti nuostata, kad „geras“ redaktorius turėtų paklusti literatūrinio lauko doxai ir itin kritiškai vertinamas redaktoriaus veikimas kalbos standartizavimo lauke.

Kartais apie veikimą dviejuose laukuose viešojoje erdvėje užsimena ir redaktoriai. Redaktorė Aira Niauronytė-Leonidovna duodama interviu tinklalaidėje „Rašytnamis“¹ teigė, kad šiais laikais, liberalėjant kalbos politikai, ir redaktoriaus figūra nebėra represuojanti, greičiau – „bendradarbiaujanti, kurianti kartu“ su autoriumi. Tikėtina, kad dėl pasikeitusio teisinio reguliavimo (čia turima omenyje 2019 m. panaikinta galimybė finansiškai bausti leidyklas už kalbos „klaidas“ iš Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo) įtampa tarp literatūros ir kalbos laukų Lietuvoje sumažėjo, nors neišnyko apskritai. Kita redaktorė, Palmira Mikėnaitė, interviu teigė, kad ji pati save laiko kalbos redaktore ir taiso kalbą, kartais gramatiką ir stilių, taip pat tikrina dalykinių tekstų faktus ir, jei tekste pasitaiko „fragmentas, iškrentantis iš konteksto ir stilistikos“, pasiūlo autoriui jį išbraukti ar pakeisti (Mikėnaitė 2020). Abi redaktorės teigia, kad kalbos redaktorius taiso ne tik kalbą, bet šiek tiek prisideda ir prie teksto kūrimo. Tai iš esmės sutampa su aukščiau minėto Girčienės tyrimo (2020) išvadomis apie kalbos redaktoriaus atsakomybes. Matyti ortodoksinė nuostata, kad „geras redaktorius“ neturėtų taisyti kalbos, jei tai kenkia meninei teksto vertei, taigi turėtų veikti pagal kalbos standartizavimo lauko taisyklės tik jei jos neprieštarauja literatūros lauko taisyklėms.

Taigi visuose aptartuose rašytojų ir redaktorių pasisakymuose matyti doksinė literatūros lauko nuostata, kad autorius yra atsakingas už savo tekstą ir turi galėti priimti sprendimus dėl jo. Tačiau daugumoje

¹ Kaziliūnaitė, Aušra, Aira Niauronytė-Leonidovna, Virginija Cibarauskė-Kulvinskaitė, Laima Kreivytė. „Redaguoti tekstus, redaguoti pasaulius“. Lietuvos rašytojų sąjungos tinklalaidė „Rašytnamis“, 2020-12-15.

tekstų taip pat matyti ir doksini kalbos lauko nuostata, kad kalba turi atitikti kodifikuotą kalbos normą. Kalbos lauke literatūros lauko doksini nuostata virsta heterodoksija, į kurią atsakoma ortodoksija, pagal kurią publikuotame tekste galimi vadinamieji „stilistiškai motyvuoti“ neatitikimai kodifikuotajai normai, tačiau, jei neatitikimai nėra „motyvuoti“, juos esą reikėtų taisyti.

Šiame straipsnyje į redaktorių profesines nuostatas ir dviejų laukų doksinių nuostatų derinimą žvelgiama analizuojant interviu su pačiais redaktoriais.

2. Tyrimo metodas

Šiame tyrime redaktorių profesinė savimonė atskleidžiama remiantis kokybiniais pusiau struktūruotais interviu su redaktoriais, paimtais atliekant didesnę redagavimo idėjų ir praktikų Lietuvoje tyrimą. Interviu klausimai pateikiami 1 priede. Nors kalbos standartizavimo tyrimuose įprasta kalbėti apie literatūros lauką ir rašytojus kaip apie kalbos plėtojus, Girčienės tyrimai (2019, 2020) rodo, kad panašios įtampos Lietuvoje egzistuoja ir redaguojant dalykinius tekstus. Redaktoriai dažnai nesispecializuoja dirbti vien tik su dalykine ar vien tik grožine literatūra, todėl šiame straipsnyje analizuojamas kalbos redaktorių veikimas tiek tarp kalbos standartizavimo ir literatūros, tiek tarp kalbos standartizavimo ir mokslo laukų.

Informantų buvo ieškoma kreipiantis į tas leidyklas, kurios išleidžia daugiausia leidinių. Tikėtasi, kad šių leidyklų redaktoriai susidurs su daugiau skirtingų veikalų, todėl turės daugiau patirties, todėl pirmiausia bandyta susisiekti su jais. Remiantis Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos statistika (Markevičienė ir Tamulygienė 2018, 2019) buvo pasirinktos 25 daugiausia išleidžiančios leidyklos (per 2016 ir 2017 m. išleidusios bent 40 leidinių). 6 leidyklos atmestos dėl savo specializacijos, 1 – nes jau buvo uždaryta. Galiausiai kreiptasi į 19 leidyklų. Jų sąrašas pateikiamas 2 priede.

Be leidyklų taip pat buvo kreipiamasi į pažįstamus. Šie pasidalino savo pažįstamų redaktorių el. pašto adresais ar telefonų numeriais. Iš trijų leidyklų atstovų (redaktorių, kurie tyrimo metu ar anksčiau dirbo šiose leidyklose) taip ir nepavyko gauti interviu. Iš viso nuo 2018 iki 2020 m. pasikalbėta su 21 redaktoriumi, kurie tuo metu dirbo (ar buvo dirbę) 26 skirtingose Vilniaus ir kitų Lietuvos didmiesčių redakcijose. Su 9 redaktoriais susitikau gyvai, 7 pageidavo, kad jiems paskambinčiau telefonu, dar 5 norėjo atsakyti į klausimus raštu. Pastaruoju atveju gavus redaktorių atsakymus buvo prašoma atsakyti į papildomus klausimus. Interviu gyvai ir telefonu trukdavo apie 40 min. Visais atvejais informantai atrodė atviri ir noriai atsakinėjo į klausimus. Dauguma informantų buvo vyresni nei 40 metų, po studijų baigimo dirbę redaktoriais ne vienoje leidykloje. Tai atitinka redaktoriaus paveikslą, atskleistą sociologės Ingos Gaižauskaitės atliktame kiekybiniame tyrime (Gaižauskaitė 2020).

Siekiant išlaikyti informantų anonimiškumą, konkrečios leidyklos, kuriose dirba ar dirbo informantai, straipsnyje nenurodomos. Kur aktualu, bus parašoma, ar redaktorius specializuojasi redaguoti dalykinius, ar grožinius tekstus, jo ar jos lytis ir amžius bei ar interviu atliktas žodžiu, ar raštu:

Redaktorė 1, 47 m.

Redaktorė ir autorė 2, 60 m.

Redaktorė 3, 31 m.

Redaktorė 4, 80 m.

Redaktorė 5, 57 m.

Redaktorė 6, 45 m.

Redaktorė 7, 55 m.

Redaktorė 8, 57 m.

Redaktoriai 9, 57 m.

Redaktorė 10, 57 m.

Redaktorė 11, 47 m.

Redaktorė 12, 50 m.

Redaktorė 13, 40 m.

Redaktorė 14, 48 m.

Redaktorė 15, 49 m.

Redaktorė 16, 55 m.

Redaktorė 17, 65 m.

Redaktorė 18, 50 m.

Redaktorė 19, 46 m.

Redaktorė 20, 40 m.

Redaktorė 21, 38 m

Redaktorių interviu įrašai analizei buvo koduojami su kokybinių tyrimų programa *Nvivo*, kuri leidžia koduoti ne tik tekstinę, bet ir garso medžiagą. Garso įrašų ištraukos koduotos dviem etapais: pirmiausia buvo koduojama gana smulkiai iš *emic* perspektyvos, t. y. bandyta užfiksuoti informantų požiūrį, o ne tai, kokį teorijoje aprašytą fenomeną jų patirtys atitinka. Tokių pirminių kodų buvo apie 70. Antruoju etapu šie smulkūs kodai priskirti stambesniems kodams (kaip „Perrašinėjimas“, „Kas yra klaida“) ir dar stambesnėmis kodų kategorijomis (kaip kad „Autoriaus ir redaktoriaus santykiai“ ar „Redagavimo kriterijai“). Tolesnei kokybinei analizei naudoti aktualių garso įrašo atkarpų išrašai.

Šiame straipsnyje analizuojamos ištraukos, koduotos bent dviem kategorijoms, kurių viena yra „Redaktorių profesinė savimonė“. 3.1 poskyryje atskleidžiamos redaktorių profesinės nuostatos, susijusios su kultūrinės produkcijos lauko doksinėmis nuostatomis, todėl analizuojamos interviu ištraukos, koduotos kategorijomis „Redaktorių profesinė savimonė“ ir „Kultūrinio kapitalo autentiškumas“. Pastarajai kategorijai priskirti tie redaktorių pasisakymai, kuriuose atsiskleidžia jų nuostatos apie įsikišimo į tekstą ribas ir teksto autorystę. 3.2 poskyryje atskleidžiamos su redagavimo praktika susijusios nuostatos, kitaip tariant, pagal kokius kriterijus, redaktorių manymu, reikėtų redaguoti, ir analizuojamos ištraukos, koduotos kategorijomis „Redaktorių profesinė savimonė“ bei „Redagavimo kriterijai“.

3. Interviu su redaktoriais analizė

3.1. „Neviršyti savo įgaliojimų“: redaktorius ir kultūrinės produkcijos laukas

Viena aiškiausiai matomų redaktorių nuostatų buvo susijusi su svarba išsaugoti „autoriaus balsą“ ir neredaguoti per daug, „be reikalo“. Tai sietina su literatūros ir mokslo laukų doxa, kad tekstas turėtų būti autoriaus kultūrinio kapitalo įrodymas. Čia į tokią praktiką referuojama kaip į „pernelyg gausų redagavimą“, nors informantai tą vadino įvairiai: „perrašinėjimu“, „rašymu už autorių“, „autorių gamyba“ ir panašiais su teksto autoryste susijusiais terminais. Nuostatą, kad tokios praktikos reikėtų vengti, ypač pabrėžė su grožinės literatūros rankraščiais dirbantys redaktoriai. Pavyzdžiui, Redaktorė ir autorė 2 teigė, kad sąmoningai stengiasi neredaguoti „per daug“:

- 1) Labai stengiuosi neviršyti savo įgaliojimų kaip redaktorė ir visada visiems sakiau ir sakysiu, kad geras redaktorius – tas, kuris ištirpsta ir jo nelieka, kai savo pėdsako ten nepalieka. Jis sugeba taip padaryti, kad ten sušvytėtų tik autorius. Faktiškai [...] tu turi išnykti – tada tu būsi geras redaktorius. (Redaktorė ir autorė 2, 60 m.)²

Čia informantė apibūdina ne tik savo santykį su tekstu ir jo autoriumi, bet ir turimą gero redaktoriaus sampratą. Galima teigti, kad jai redaktoriaus darbas yra pagerinti tekstą, atskleisti autoriaus talentą ir neredaguoti pernelyg gausiai. Kaip matyti iš 2 ištraukos, informantė net piktai atsiliepė apie atvejį, kai jos paprašė tokio gausaus redagavimo:

- 2) Man siūlė tokių, kur būti bendraautore. Buvo toks vienas labai įžūlus pasiūlymas – kad aš redaguočiau knygą ne kalbos lygmeniu, bet turinio. Tai yra, tiesiog kartu rašyčiau tą knygą, bet būčiau kaip redaktorė. Nu sakau ne, viso gero, tikrai ne. Aš pati tada rašysiu savo knygą. Kodėl aš turiu už jauną autorių, kuris būtinai nori būti rašytojas, parašyti už jį knygą. Tai tada tu nebūk rašytojas, jeigu tu nemoki rašyti. Nes turinį, redaguoti savo turinį, tai tu redaguoji pats. Aš – tiktai kalbos redaktorė, [...] aš galiu pasakyti, kas kartojasi, [...] kas kenkia, vat, sakysim, augina žmogus įtampą ir kažkokią kulminaciją ir kokį nors paleidžia tokį pliurpalą, kur viską sugadina. Ir jeigu, sakysim, tą išmetus vat kaip suskamba, kaip iš karto atsiranda įtampa, tekstas įsitempia – visai kitas dalykas. Tai tokius dalykus aš galiu patarti, bet minkyti turinį ir rašyti už autorių knygą – niekad. (Redaktorė ir autorė 2, 60 m.)

² Interviu išrašė naudojami skyrybos ženklai skaitytojo patogumui. Mano intarpai išskiriami riestiniais skliaustais.

Taigi informantė suvokia save kaip kalbos redaktore, kuri gali šiek tiek patarti, kaip tekstą pagerinti, tačiau labai smarkiai atsiriboja nuo „rašymo už autorių“. Galima išvelgti dvi tokio atsiribojimo priežastis. Pirmoji yra informantės išsakytoji – nenoras švaistyti savo įkvėpimo ir jėgų kito žmogaus kūriniai. Antroji galima tokio atsiribojimo priežastis būtų informantės, kuri pati yra ir autorė, nenoras prisidėti prie iliuzijos, kad kitas literatūros lauko agentas turi daugiau kultūrinio kapitalo (šiuo atveju – rašytojo talento) nei iš tiesų. Kaip jau minėta, viena svarbiausių literatūros lauko taisyklių yra, kad daugiau galios turi daugiau talento turintys agentai, o jų išleisti kūriniai ir jų vertinimas yra to talento įrodymas. Šių įrodymų „falsifikavimas“ pažeidžia lauko taisykles. Informantė yra suinteresuota, užtikrinti, kad šios taisyklės galiotų ir toliau, nes pati yra gana svarbi šio lauko veikėja, išleidusi ne vieną gerai įvertintą knygą. Matyt dėl šių priežasčių informantė tokį pasiūlymą vertino kaip „įžulų“.

Sovietmečiu dirbę redaktoriai pernelyg gausų redagavimą siejo su tuo laikotarpiu. Kaip matyti 3 ištraukoje, sovietmečiu redaktoriaus galėjo būti prašoma net parašyti kūrinio dalį:

- 3) Būdavo, kad nesusidoroja su pabaiga. Atneša ir sako: „Pabaigą parašyk. Aš niekaip negaliu“. Ir para... Jau paskui despotu tokiu virsta autorius. Pasižiūri – „Ne. Fui! Čia netinka šita pa...“. Antrą parašai – ne. Trečią – pasako žodį šė. Tiesiog. O paskui kaip jau, kaip... tiesiog žemina redaktore. Jau iš kokio ketvirto penkto karto „O o o, čia jau geriau“. {Aha} Tai dar kokį nors žodį įrašo ir jau kljuojam į pabaigą. (Redaktorė 4, 80 m.)

Ko gero, tokia situacija buvo gana reta, tačiau informantė knygą be pabaigos redagavo, o leidykla tokią knygą priėmė, nes jau žinomas autorius, matyt, sugebėjo išnaudoti savo socialinį kapitalą ir įtikinti leidyklos vadovybę įtraukti būsimą, dar neparašytą knygą į sovietmečio penkerių metų planą (plačiau apie atvejus, kai knygos privalėdavo būti išleistos pagal planą, taip pat pasakojo Redaktorius 9). Tačiau negalėdamas pabaigti knygos laiku autorius jau naudojosi savo socialiniu kapitalu liepdamas redaktorei pabaigti kūrinį. Panašu, kad bent jau dabar redaktorė į šią situaciją žiūri kritiškai. Kalbėdama apie dabartinius laikus ji, nors ir teigia, kad kartais „padaro knygą“ ar gausiai redaguoja, tačiau pabrėžia, kad taip daro daugiausia su prisiminimų žanro tekstais ir tik autoriui sutikus:

- 4) Tenka kartais ir rankoves atsiraičius ir išbrauti į rankraštį, jeigu autorius sutinka, turi su juo ir kūrybiškai bendradarbiaut. Reiškia, daugybė funkcijų. Redaktorius turi būti ir stilistas, turi gerai mokėti ir kalbą ir ir gerai išmanyti redaguojamo rašytojo kūrybą, atsižvelgti į jo psichologinius tuos niuansus. Tais laikais turėjo būt nori nenori ir cenzorium. (Redaktorė 4, 80 m.)

Taigi, anot informantės, redaktorius tam tikrais atvejais turįs redaguoti gausiai, nors turi atsižvelgti ir į tai, ar tokiam redagavimui neprieštarauja autorius. Tai reiškia, autorius pripažįsta, kad redaktorius turi reikalingą kultūrinį kapitalą tokiam darbui ir sutinka tapti bent iš dalies subordinuojamu redaktoriaus. Iš pasirinkto veiksmožodžio „tenka“ galima spręsti, kad vis dėlto gausus redagavimas nėra redaktorės mėgstama praktika, nors sunku pasakyti, ar taip yra dėl didesnio darbo kiekio, ar dėl nuostatos, kad taip redaguoti nereikėtų. Atsiminimų žanras paprastai nėra itin vertinamas literatūros lauke. Todėl gali būti, kad Redaktorė 4 nelaiko ir „kūrybinio bendradarbiavimo“ šiame lauke reikšmingu nusižengimu lauko doxai. Redaktorė 4 taip pat akcentuoja autoriaus mokėjimą „priesti“ prie autoriaus, jį įkalbėti. Šie įgūdžiai minėti ne vieno informanto kaip svarbi redaktoriaus savybė ir tai būtų galima laikyti tam tikru kultūrinio kapitalu, kurį vertina patys redaktoriai ir kuris santykiuose su autoriaumi gali redaktoriui suteikti daugiau galios ir leisti paveikti autoriaus sprendimus.

Neigiamas gausaus redagavimo vertinimas taip pat matyti iš interviu su Redaktore 17. Kaip ir kiti apie tokį gausų redagavimą sovietmečiu pasakoję informantai, ji teigė, kad anksčiau „per gausus“ redagavimas buvo labiau įprastas:

- 5) [...] anksčiau vat redaktoriai labai kišosi į autoriaus tekstą. Nu, tarsi gero norėdami, nes iš tiesų, kaip yra tokių, kaip sakant, vat padarė padarė iš žmogaus rašytoją. [...] Dabar nežinau, dabar autorius

arba pats turi prašyti ir žinoti, kad jis, nu, žino, kad jam reikia labai redaktoriaus tiesiog sutvarkyt tekstą, tenai kažką išmest, ką gal papildyt, ten tą sukilot, ten tą nuoseklumą ir visa kita, tai visa tą redaktoriai darydavo ir labai smarkiai, tai čia vienas dalykas. Kitas dalykas – jeigu, sakykim, nereikia to jokio to didžiulio darbo, tai vis tiek kalba yra tam tikra. Tai kiti redaktoriai tiesiog nežinau labai mėgsta. [...] {o jūs pati...} Bet čia ir yra čia yra tokios dvi netgi nuomonės – vieni redaktoriai mano, kad tą reikia tiesiog daryt, kiti – kad mano, kad ne. Bet jeigu [...] autorius [...] pasisamdo tam redaktorių, tiesiog padaryt tekstą normalų, tai čia yra viena. [...] Tai čia viena, jeigu sakykim, tai čia nieko blogo. Bet jeigu va šiaip, savo iniciatyva vat imt ir dabar čia perdarinėt, tai aš tai šito nesiimu arba aš sakau kad nu sutvarkau, kad būtų normalus tekstas, kad jis ne... kalbininkai ne ne nepradėtų šaukt, kas čia dabar, o o ten sakykim kurti už autorių, tai nematau prasmės, čia ne mano darbas. Jeigu nėra specialaus susitarimo, ten jau visai kiti dalykai tada prasideda. (Redaktorė 17, 65 m.)

Kitaip tariant, pasak Redaktorės 17, šiais laikais, kitaip nei sovietmečiu (iš pokalbio konteksto galima spręsti, kad „anksčiau“ nurodo į sovietmetį), nors ir yra redaktorių, kurie imasi „perdarinėti“ neprašyti, ji pati tam nepritaria, nors dalis jos kolegų esą mano, kad tai yra redaktoriaus atsakomybė. Kita vertus, jei autorius su redaktoriumi susitaria, kad redaktorius dirbs daugiau nei būtų įprasta, tai yra „nieko blogo“, tačiau turi vykti abiejų šalių sutarimu ir, panašu, tokio darbo ji jau nelaiko įprastu redagavimu („ten jau visai kiti dalykai tada prasideda“).

Kitas apie sovietmetį pasakojęs informantas buvo Redaktorius 9, dirbantis su įvairiais tekstais ir, būdamas dar ir literatūrologas, aktyviai veikiantis literatūros lauke. Per interviu jis daugiau kalbėjo apie grožinės literatūros redagavimą ir perpasakojo kitų savo kolegų „liudijimus“ apie keturis „autorių gamybos“ atvejus. Visais tais atvejais rašytojai buvo gausiai redaguojami dėl to, kad buvo sovietmečio politiniai veikėjai, kurių kūriniai reikėjo išleisti dėl politinių priežasčių ir todėl siekta pagerinti jų rankraščius. Anot šio informanto, redaktorius turėtų vengti tekstą „gerinti“ pagal save:

- 6) Tu turi būt toks antrininkas, dar vienos akys, dar viena galva ir, kaip sakant, kadangi ta taviškė galva irgi veikia, ką nors gero pasiūlyt autoriui {Aha} Tai čia būtų tiesiog toks principas {mhm. O kokios problemos, kokie iššūkiai kyla redaguojant tekstų kalbą?} Mm, nepersistengt {Mhm. O ką turit omeny? Kas yra persistengimas? Kas yra..} Kada tu tau kirba noras, kad tu šitą sakinį sugalvoji geresnį jojo variantą [...] ir rašyti už autorių kai kyla noras. Šitą norą tu turi užgniaužti iš paskutiniųjų, nes jeigu jūs kada nors vartysit redaguotus rankraščius, tai jūs pamatysit, kad kai kas yra tiesiog perrašyta {Mhm} Tai yra tai yra, mano supratimu, ir aš to laikiaus iš principo, kad tu gali tiktai šiek tiek nu kažką tokio patart bet – ne gerint autoriaus. {Mhm} Nu nereikia šito. Nes [...] tai yra iš principo neteisingas požiūris. (Redaktorius 9, 57 m.)

Matyti nuostata, kad redaktorius turi būti papildomas teksto skaitytojas, pastebintis jo trūkumus ir pasiūlantis (tačiau, kaip viso interviu metu pabrėžė informantas, ne primetantis) pagerinimus. Paklausus apie iššūkius redaguojant tekstų kalbą, redaktorius teigė, kad tai yra gebėjimas neredaguoti pernelyg gausiai. Kiek vėliau interviu toks redagavimas lygintas su sukčiavimu per egzaminą. Nors, anot informanto, redaktoriaus darbas yra padėti autoriui ir jam „ką nors gero pasiūlyt“. Tiesa, per interviu Redaktorius 9 itin pabrėžė, kad tokie siūlymai turi būti atliekami pieštuku, taip autoriui signalizuojant, kad „jo tekstas yra pagrindinis“ (informantas teigė redaguojantis ranka, ne kompiuteriu). Apibendrinant galima teigti, kad čia matyti sąmoningas siekis išlaikyti atstumą autoriaus atžvilgiu ir neigiamas požiūris į teksto perrašinėjimą. Tai redaktorius pamini atsakinėdamas į klausimą apie problemas ir iššūkius redaguojant tekstų kalbą. Taigi galima įtarti, kad noras „rašyti už autorių“ kyla ir jam pačiam, ne tik kolegoms, tačiau informanto teigimu, jis tam norui nepasiduoda ir laikosi principo, kad taip redaguoti negalima.

Apskritai šis redaktorius labai daug kalbėjo apie vadinamąją „autorių gamybą“, ypač apie tokią praktiką sovietmečiu ar be autoriaus sutikimo. Panašu, kad redaktoriaus, kurie prabyla apie tokį dominuo-

jantį santykį su autoriumi, svarbu tokią praktiką ir tokį santykį pasmerkti. Kaip ir Redaktorė ir autorė 2, Redaktorius 9 yra literatūros lauko agentas, šiame lauke dėl savo kaip literatūrologo veiklos ir turimo simbolinio kapitalo užimantis tam tikrą galios poziciją. Matyt todėl jis yra itin suinteresuotas, kad kiti literatūros lauko agentai veiktų pagal literatūros lauko taisykles. Skirtingai nuo Redaktorės ir autorės 2, kuri įtampą tarp savo dominuojančios padėties literatūros lauke ir redaktoriaus vaidmens sprendžia atsiribodama nuo turinio redagavimo apskritai, Redaktorius 9, panašu, bando laviruoti tarp nedominavimo autoriaus atžvilgiu ir savo kultūrinio kapitalo panaudojimo siūlydamas autoriui, kaip tekstas galėtų būti pagerintas.

Nors informantai patys teigė, kad niekada neužsiima „autorių gamyba“ arba, jei ir užsiima, tai būna nereikšmingi literatūros ar mokslo laukui atvejai, kai kurie informantai dar kalbėjo ir apie prastos kokybės rankraščius, kurių tekstai reikalauja itin daug darbo. Pavyzdžiui, Redaktorė 18, dirbanti vienos mokslinės institucijos leidykloje, teigė, kad jos darbe būna atvejų, kai autorius (arba kitas galios pozicijoje esantis agentas) pageidauja redaguoti rankraštį labiau nei kad pati Redaktorė 18 būtų linkusi laikyti savo darbo dalimi:

- 7) [...] niekas nesidomi, kokios mūsų [redaktorių] darbo sąlygos ir kaip mes dirbam, ir kaip mes iš kokių šiukšlynų turim padaryt tą tobulą tekstą kartais. Nu ne visada, yra ir gerų tų, taip sakant, protingų žmonių, kurie ir rašyt moka, ir stengiasi, bet yra, žinokit, visiško šiukšlyno, iš kurio reikia dar ir mokslinį tekstą padaryti. Arba būna, pavyzdžiui, toks pageidavimas pasakytas „suteikite tam tekstui mokslškumo“, kas nėra jokia redaktoriaus pareiga. Bet kartais esi tiesiog priverstas perrašinėti tekstą, kad jis tikrai bent kiek atrodytų mokslškai. Yra visokių tų situacijų. {O šitas prašymas suteikti mokslškumo, jisai ateina iš leidyklos ar...} Iš autoriaus. Iš autoriaus arba iš kokio darbo vadovo, kurio studentas ten nu... magistrantas rašo straipsnį ar disertaciją, būna įvairių situacijų. (Redaktorė 18, 50 m.)

Kaip matyti iš 7 ištraukos, Redaktorė 18 kritiškai vertina savo darbo sąlygas, nes ji turinti „padaryti“ tekstą iš prastos kokybės rankraščių. Čia pat informantė pridūrė, kad ne visi jos redaguojami tekstai yra prasti, tačiau toliau tęsia mintį apie tai, ką vadina „šiukšlynais“, kuriuos reikia „dar ir“ paversti moksliniais tekstais. Taip pat ji teigia, kad sulaukia „pageidavimų“, pavyzdžiui, pridėti tekstui mokslinio registro iš kolegų, turinčių, manytina, daugiau socialinio kapitalo – pažinčių ir įtakos leidyklos vadovybei – nors jie ir nėra jos tiesioginiai vadovai. Matyt, šie kolegos pripažįsta, kad Redaktorė 18 turi daugiau kultūrinio kapitalo nei jų studentai ir išnaudoja savo socialinį kapitalą, kad pasinaudotų informantės gebėjimais. Panašu, kad informantė negali arba nesijaučia galinti atsisakyti redaguoti tokius rankraščius, galbūt dėl šių kolegų įtakos leidyklos vadovybei. Matyti, kad dėl to informantė jaučiasi blogai, toks darbas neatitinka jos deklaruojamų nuostatų („esi priverstas“, „nėra jokia redaktoriaus pareiga“). Sunku vienareikšmiškai pasakyti, kodėl ji, tarsi nenorėdama, tokį darbą atlieka. Galbūt dėl to, kad ši redaktorė yra įsitikinusi, kad vis dėlto turėtų nemalonumų darbe, jei nepaklustų autorių prašymams. Kitas paaiškinimas galėtų būti tas, kad jai asmeniškai yra sunku atsakyti kolegoms, ji tai supranta kaip deramą elgesį, t. y. yra internalizavusi iš autorių socialinio kapitalo kylančią galią.

Apibendrinant galima teigti, kad geras redaktorius patiems redaktoriams yra toks, kuris netaiso be reikalo, o blogas – toks, kuris redaguoja per daug. Apie pernelyg gausų redagavimą iš viso atsiliepė pusė visų informantų ir visi tokią praktiką vertino neigiamai. Tokia nuostata gali būti susijusi su tuo, kaip literatūriniame ar moksliniame lauke įgyjamas kapitalas – tai įvyksta išleidus gera laikomą knygą ar, moksliniame lauke, straipsnį. Toks leidinys tarsi liudija autoriaus kultūrinį kapitalą, svarbų tiek moksliniame, tiek literatūriniame laukuose. Tačiau jei tekstas buvo pernelyg pakeistas redaktoriaus, kultūrinis kapitalas taip pat yra nepelnytas ir taip pažeidžiamos literatūrinio ar mokslinio lauko taisyklės. Atvejus, kai redaktoriai interviu pripažino, jog kartais „padaro knygą“, matyt, galima paaiškinti tuo, kad jie nelaiko tų knygų tokios svarbos, kad reikšmingai padidintų autoriaus kultūrinio kapitalo

vaizdinį kitų lauko agentų akyse, o redaktoriai, patys turėdami kultūrinį kapitalą – gebėjimą ir žinias, kaip „pagerinti“ ar „padaryti knygą“ – gali jį naudoti pagelbėdami kitam žmogui ir taip padidinti savo socialinį kapitalą ir (ar) paprasčiausiai užsidirbti. Toks redaktoriaus darbas, dalies informantų teigimu, nėra blogas dalykas, jei autorius pats to prašė. Vis dėlto, vyraujanti nuostata tarp mano informantų yra ta, kad redaktorius neturėtų būti autoriumi.

Nors analogiškų redaktorių tyrimų, kiek man žinoma, nėra, panašu, kad redaktoriai tiek užsienyje, tiek Lietuvoje į pernelyg gausų redagavimą žiūri labai kritiškai. Šią nuostatą galima palyginti su įvade minėto Harwoodo (2019) tyrimo informantų išsakytomis nuostatomis. Kai kurie studentų darbų redaktoriai taip pat kalbėjo apie įsikišimo į tekstą ribas. Jiems buvo svarbu, kad dėl jų redagavimo teksto autorius nepasirodytų geresnis nei yra. Nors iš mano informantų tokią nuostatą tiesiogiai išsakė tik Redaktorius 9, galima įtarti, kad ji bendra ir doksinė, taigi nekvestionuojama, visiems kultūrinės produkcijos laukų agentams.

3.2. Redaktorius ir kalbos standartizavimo laukas

Iš anksto buvo galima numanyti, kad vienas redagavimo kriterijų bent daliai informantų bus teksto kalbos atitikimas kodifikuotajai normai, tačiau tik nedaugelis tokį kriterijų išskyrė kaip pagrindinį. Tai galima interpretuoti kaip tam tikrą atsiribojimą nuo veikimo kalbos standartizavimo lauke ir norą tapatintis su savo vaidmeniu kultūrinės produkcijos lauke. Viena informančių, kalbėjusių apie kalbos taisyumą, buvo daugiau su dalykiniais tekstais dirbanti Redaktorė 20, kuri, atsakydama į klausimą, kokie yra jos redagavimo kriterijai, išskyrė kalbos „taisyklingumą“:

- 8) Pagrindinis kriterijus – kad kalba būtų taisyklinga. Būtent dėl to dirbame ir būtent šito iš mūsų tikisi. Žinoma, reikia atsižvelgti ir į tai, kokia yra teksto tikslinė auditorija. (Redaktorė 20, 40 m., raštu)

Be kalbos „taisyklingumo“ čia taip pat užsimenama apie tikslinę teksto auditoriją. Čia turima omenyje idėja, kad skirtingo žanro ar funkcinio stiliaus tekstai turėtų būti redaguojami skirtingai. Ši idėja nėra nauja. Dar 1979 m. išleistame, bet iki šiol Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos rekomenduojamame leidinyje redaktoriams, garsus to meto redaktorius Aleksandras Žirgulys teigia, kad, nors redaktoriui reikia atsižvelgti į teksto auditoriją, žanrą ir autoriaus intenciją, jis taip pat turi taisyti ir kalbą (Žirgulys 1979: 19; plg. ir kitus redagavimui skirtus leidinius (Dautartienė 2013: 23), ir kalbos normintojų pasisakymus viešojoje erdveje (Urnėžiūtė 2011)). Ši kalbos normintojų suformuota idėja apie redagavimą yra giliai įsišaknijusi diskurse ir kalbos lauko agentų, tarp jų ir redaktorių, internalizuota doksinė nuostata.

Vis dėlto, tai, ar redaktorius bus linkęs taisyti remdamasis kodifikuotosios normos taisyklėmis, gali priklausyti ir nuo sukauptos patirties. Tą išsakė ne vienas informantas, kartais darbo pradžią siedamas su baime „nusižengti“ kalbos normintojų taisyklėms, o patirtį – su didesnio atstumo su VLKK rekomendacijomis išlaikymu:

- 9) Oi, tai kai pradėjau, tai buvau labai išsigandus. Kad čia tiktai su... su... kad čia tiktai kaip sakoma, kad čia tiktai... O dabar tai kuo toliau tuo labiau.. {Mhm} Daug atsainiau žiūriu. Man kaip skaitytojui tekstas turi patikti, o aš save laikau labai gera skaitytoja, manau, kad jeigu man labai gerai skaitosi, tai visiem gerai skaitosi {Mhm} [juokiasi]. (Redaktorė 3, 31 m.)

Taigi Redaktorė 3 karjeros pradžioje buvo labiau linkusi atsižvelgti į kalbos standartizavimo lauko taisykles, o dabar kad jos jai kur kas mažiau svarbios, dabar jai svarbiausia, ar tekstas „gerai skaitosi“, yra sklandus – kitaip tariant, dabar jai svarbesnis veikimas kultūrinės produkcijos lauke. Dauguma

redaktorių į klausimą apie tai, kas jiems svarbu redaguojant, ar ką jie laiko gera kalba, atsakė panašiai – kai tekste „niekas nekliūna“, kai tekstas „gerai skaitosi“, yra sklandus ir aiškus.

Teksto aiškumą akcentavusi redaktorė, taip pat su didesne patirtimi siejusi kritiškesnę požiūrį į kodifikuotąją normą, buvo daugiau su grožiniais ir publicistiniais tekstais dirbanti Redaktorė 10, kuri, paklausta apie savo redagavimo kriterijus ir jų kaitą laikui bėgant, atsakė taip:

- 10) Tuos kriterijus suformuluoti aš galiu tik dabar, po daugelio darbo metų. Prieš 20 metų aš daugiau dėmesio kreipiau ieškodama klaidų iš didžiojo klaidų sąrašo. Tačiau vienas dalykas nesikeičia: visada noriu suvokti, kas tuo sakiniu sakoma. Jeigu aš nesuprantu, gali ir kitas žmogus nesuprasti. O savo darbą suprantu kaip tilto į skaitytojo galvą ir širdį tiesimą. Beje, tai ne aš pati sugalvojau. Buvo tokių išmintingų autorių, kurie tuojau pat suklusdavo: „O kas čia neaišku? Jeigu tu nesupranti, ir kiti gali nesuprasti.“ Jeigu tau nerūpi, ar kitas supras, ką pasakei, rašyk dienoraštį ir kišk kuo giliau į stalčių. (Redaktorė 10, 57 m., raštu)

Čia matyti, kad, Redaktorės 10 teigimu, su laiku jai pasidarė mažiau svarbu taisyti klaidas pagal Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, tačiau, jos vertinimu, visada buvo svarbu teksto aiškumas. Panašu, kad būtent šita savo darbo dalimi – užtikrinimu, kad tekstas aiškus skaitytojui – ji labiausiai didžiuojasi. Aiškumą didžioji dalis informantų įvardijo kaip labai svarbų redagavimo kriterijų. Gali būti, kad šis kriterijus labiau siejamas su kultūrinės produkcijos lauku ir todėl redaktoriams atrodo vertingesnis.

Panašu, kad laikui bėgant Redaktorė 10 pradėjo labiau paisyti literatūros lauko „žaidimo taisyklių“. Tačiau perklausus, kas pasikeitė, kad dabar į kalbos „klaidas“ ji kreipianti mažiau dėmesio, Redaktorė 10 patikslino, kad ji jas pastebi lengviau, tačiau taiso ne visais atvejais:

- 11) Dėmesio kreipiu netgi daugiau nei anksčiau, tik ne visada taisau. Seniau Valstybinė lietuvių kalbos komisija už klaidas iš Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo baudavo, o dabar jau žiūri liberaliau. Be abejonų taisau klaidas pagal tą sąrašą nepatyrusių rašytojų tekstuose. Tačiau su žmonėmis, rašančiais dvidešimt, trisdešimt ir daugiau metų, elgiuosi atsargiau. Nes jie gali man įrodyti, kuo sutvėrimas skiriasi nuo kūrinio. Kiekvienas sakiny s perteikia mintį, todėl pirmiausia žiūriu, kokie žodžiai tam tikslui gelbsti, kokie trukdo. (Redaktorė 10, 57 m., raštu)

Čia redaktorė teigia, kad, nors dabar dėmesio į kodifikuotosios normos neatitikimus kreipia daugiau nei karjeros pradžioje, dabar ne visada tuos neatitikimus taiso. Tokį savo praktikos pokytį informantė sieja ne su literatūros lauku, o su pokyčiais kalbos standartizavimo lauke, kur pasikeitė kalbos normintojų požiūris, kalbos inspekcija (informantė nurodo į VLKK, tačiau galima numanyti, kad turi omenyje inspekciją) nustojo skirti pinigines baudas ir siųsti leidykloms klaidų, aptiktų jų leidiniuose, sąrašus. Tai, ar informantė bus linkusi taisyti kalbos „klaidą“ dabar esą priklauso nuo autoriaus patirties. Taigi čia galima kalbėti apie redaktorės subordinaciją literatūriniame lauke, jei autorius turi daugiau kultūrinio kapitalo, tačiau kitais atvejais redaktorė veikia pagal kalbos standartizavimo lauko taisykles, kur ji yra subordinuojama kalbos norminimo institucijų.

Apskritai didžioji dalis, ypač grožinės literatūros tekstų redaktorių, išsakė nuostatą, kad vadinamųjų „kalbos klaidų“ taisymas nėra esminė redagavimo dalis, arba minėjo tokį taisyklą kaip savaime suprantamą dalyką, kur kas plačiau pasakodami apie teksto aiškumą ir sklandumą. Įvade minėto Cameron tyrimo informantai redaktoriai taip pat dažnai teigė, kad jiems svarbu „taisyklinga ir nuosekli“ vartoseną ir „paprastas ir aiškus“ tekstas (Cameron 1995: 64). Šie idealai, anot tyrėjos yra persipynę, be vieno, jos informantų nuomone, neįmanomas kitas. Nors mano informantai tokio ryšio tarp „aiškumo“ ir „taisyklingumo“ tiesiogiai neišsakė, remiantis Cameron tyrimu ir tuo, kas jau žinoma apie redaktorių padėtį kalbos standartizavimo lauke, galima numanyti, kad mano apklausti redaktoriai, redaguodami dėl „nuoseklumo“ ir „kad niekas nekliūtų“ redaguoja ir kalbos formas.

Vis dėlto, kai kurie informantai išsakė kitokią požiūrį į teksto kalbos atitikimą kodifikuotajai normai kaip redagavimo kriterijų. Redaktorė 1 paprastai dirba su vertimais, tačiau kartais redaguoja ir lietuvių rašytojų tekstus. Ji teigė, kad vertimus ir autorinius tekstus redaguoja labai skirtingai. Anot jos, vertimus galima redaguoti gausiau, o autorinių tekstų redagavimas turi būti atsargus ir suderintas su autoriumi:

- 12) Tai vat, čia autorinis tekstas ir jau prasideda begaliniai derinimai su autorium. Dėl kiekvieno dalyko. Aišku, jis viską mato, ką tu redaguoji, bet tu laikai visą laik raudoną lempuotę įjungęs, kad taisytum tik tai, kas iš tikrųjų yra labai svarbu, ir tai turi labai argumentuoti, nes dažnas autorius, jįsai kovoja įsikibęs dėl savo to žodžio ir nenori kažko keisti, jam atrodo, kad čia ritmas, skambesys. Nu, suprantama, tai yra jo tekstas. O dėl kalbos vėlgė – kalbos taisyklės galioja visiems, tai taisyta, ką reikia taisyti, va, išskyrus išskyrus, jau sakau, tuos dalykus, kuriuos jįsai, kurių jįsai ten nori. Kabutės, kursyvai, ten tas pats žargonas ar ten šnekamoji kalba tai viskas nuo jo priklauso – ką jįsai pasirenka, kokią raiškos formą ir kiek tu gali ten kištis jau jūsu abiejų susitarimas. (Redaktorė 1, 47 m.)

Taigi, kiek tekstas bus redaguojamas priklauso nuo teksto autorystės. Vertėjai, panašu, nėra laikomi „tikraisiais“ autoriais, jų tekstą galima redaguoti gausiau ir nenusižengiant bent jau vietinio literatūros lauko taisyklėms. Tačiau su autoriniais tekstais redaktorė elgiasi kitaip, taisyta tik tai, kas yra „labai svarbu“. Nors ir teigia, kad „kalbos taisyklės galioja visiems“, ji taip pat priduria, kad atsižvelgia ne tik į jas, bet ir į susitarimą su autoriumi. Kitaip tariant, matyti, kad nors šios redaktorės pirminis impulsas yra taisyti kalbos klaidas, iš esmės ji yra linkusi atsižvelgti į autoriaus pageidavimus. Manytina, kad sakydama, jog visus taisykus reikia „labai argumentuoti“, ji kalba apie siūlymus, susijusius su turiniu ar stiliumi, galbūt žodžių tvarka, o ne kalbos „taisyklingumu“. Ji taip pat teigia, kad autorius pasirenka, ar „klaidingus“ variantus parašyti pasviruoju šriftu, ar dėti į kabutes, ar galbūt nieko nedaryti („viskas nuo jo priklauso“). Žinoma, nei kabutės, nei pasvirasis šriftas nėra neutralūs ir pasitarnauja kaip tam tikras, skaitytojo dėmesį atkreipiantis signalas, išsiskiria iš likusio teksto. Kaip teigia šriftų įtaką teksto reikšmei tyrinėjanti danų semiotikė Nina Nørgaard, pasvirasis šriftas dažnai pasitelkiamas pabrėžti žodžio reikšmę (2009: 150). Girčienė kursyvą taip pat apibūdino kaip „apkraunantį tekstą“ (2019: 117). Taigi negalima teigti, kad į kalbos „klaidas“ visiškai nereaguojama, jos gali būti net išskiriamos iš kito teksto. Kol kas Lietuvoje retai pasitaiko knygu, kur „klaidos“ iš tiesų būtų niekaip nežymimos.

Nors Redaktorė 1 buvo kone vienintelė iš visų informantų labai nuosekliai teigusi, kad redaguoja tik pagal autoriaus pageidavimus, kai kurie kiti informantai kalbėjo labai panašiai ir galima spėti, kad net jei jie ir bando įtikinti autorius savo siūlymo tinkamumu, autoriui vis tiek paliekama laisvė apsispręsti.

Kritiškai apie kalbos „taisyklingumą“ kaip redagavimo kriterijų atsiliepė ir Redaktorius 9. Per interviu jis, labiau nei kiti informantai, vengė kalbėti apie kalbos redagavimą. Paklaustas, ar pasitaiko, kad jis nežinotų, ar kokią kalbos dalyką redaguoti, ir ką tokiais atvejais daro, jis atsakė taip:

- 13) Ai [atsidūsta]. Matot, kas... yra toks dalykas. Ar ką nors, kurį nors kalbos dalyką redaguot, siūlyt taisyti ar netaisyti meniniam tekste, o ir šiaip, lemia ne tas lygmuo, o aukštesnis lygmuo {mhm} prasmės lygmuo lemia, ar siūlyt taisyti, ar ne. Jeigu mes tekstą, ar mokslinį, ar grožinį žiūrėsime tik tai kaip į diktantą, taip, kaip esam žodžiu kad maždaug, „aš parašiau atpasakojimą, mokytojas viską žino ir ištaisys klaidas“. Redagavimas – tai ne klaidų taisykus. [...] tai yra visose redakcijose periodinių leidinių yra arba anksčiau vadindavosi stilistė {Mhm}, tarkim „Litmeny“ [pavardė], „Pergalė“, „Metuose“ – kitas žmogus, tai yra tas, kas peržiūri kalbą {Aha} Tai yra stilistė arba „kalbos“ – būtinai tada su tuo priedėliu – „kalbos redaktorė“. [...] Redaktorius, redagavimas tai yra truputį kito lygmens dalykas ir tai yra ne tik kalbos. Jeigu mes suvesime tik į kalbą, tai... Čia yra didžioji kalbos klaida – pataisykim. Bet žiūrint, kur ta klaida. O gal čia ta klaida nu tiesiog jeigu pataisyti tą klaidą, sugrius visas apsakymas {nu taip}, gal ji tikslinga. Čia yra yra būtent taip parašyta – tikslinga. Ir

jeigu tu nesuvoki teksto kaip visumos, kuris turi šitą bent jau turinio, formos bent jau du lygmenis – raiška ir turinys. Jeigu to nesuvoki, ir žiūri tiktai į raišką, ir taikai taip sakant kalbos šita turi mintinai išmokęs praktikos patarimus, tai tu ne redaktorius {Aha}. Čia yra du skirtingi dalykai. Tai aš suprantu, kartais ir manęs prašo „pasižiūrėk, ar čia nėra kalbos klaidų“. Gerai. Tai čia yra, jeigu jeigu mano tikslas toks – pasižiūrėt, ar nėra kalbos klaidų, tai gerai, bet tai nereiškia, kad jokiū būdu negalima sakyti, kad aš redagavau tą tekstą. (Redaktorius 9, 57 m.)

Matyti, kad šiam informantui per didelis uolumas taisant kalbą ir koncentravimasis į kalbą yra redaktoriaus nekompetencijos ženklas. Galima sakyti, kad toks redaktorius pažeidžia literatūros lauko taisykles, veikia tik pagal kalbos standartizavimo lauko taisykles. Turinio redagavimą, t. y. veikimą literatūros lauke, šis redaktorius laiko svarbesniu, tikruoju redagavimu, o kalbos redagavimą – „pasižiūrėjimu, ar nėra kalbos klaidų“ ar tik redagavimo dalimi („[redagavimas yra] ne tik kalbos [lygmens dalykas]“). „Turinio redagavimą“ čia reikėtų suprasti kaip tam tikrus taisymus (ar, kaip Redaktorius 9 pabrėžė, „siūlymus“), dėl kurių turėtų pakilti teksto meninė vertė. Šis redaktorius nebuvo vienintelis mano informantas, teikęs daugiau svarbos „turinio“ redagavimui, tačiau jis buvo vienintelis, aiškiai atskyręs „kalbos“ ir „turinio“ redagavimą. Kaip rodo ir ankstesnis Girčienės tyrimas (2020), ir mano duomenys, redaktoriai dažnai redaguoja ir turinį, ir kalbą, tačiau bent mano informantų dauguma buvo labiau linkę kalbėti apie turinį ir šiai darbo daliai teikė daugiau svarbos, panašiai kaip ir redagavimui dėl aiškumo. Taigi atrodo, kad redaktoriai labiau vertina savo vaidmenį literatūros ir kituose kultūrinės produkcijos laukuose, o ne kalbos lauke.

Reikėtų pasakyti ir tai, kad 13 pavyzdyje cituojamas atsakymas gautas primygtinai paklausus apie kalbą. Informanto vengimą kalbėti apie būtent kalbos redagavimą per visą interviu galbūt būtų galima interpretuoti kaip redaktoriaus reakciją į viešąjį diskursą apie redagavimą, tačiau jis pats į viešąją erdvę nenurodė. Kitas galimas paaiškinimas – kad Redaktorius 9 iš tiesų nelaiko kalbos taisymo redagavimu, tačiau iš likusio interviu matyti, kad šis informantas neatmeta kalbos redagavimo apskritai, matyti, kad jei „klaida“ autoriaus pavartota nesąmoningai, netikslingai, redaktorius tikriausiai ją ištaisys. Taigi, kaip minėta ir analizuojant 12 pavyzdį, net labiausiai autoriaus kalbos autentiškumą saugantys redaktoriai kreipia dėmesį į vadinamąsias „klaidas“, skirsto kalbos atmainas į „taisyklinas“ ir „netaisyklinas“, nors gali rinktis jų netaisyti. Matyt, taip yra ne tik dėl tradicinio imperatyvo redaktoriams užtikrinti teksto kalbos atitikimą kodifikuotajai normai, bet ir dėl to, kad redaktoriai dažniausiai būna baigę lietuvių filologijos studijas, kur yra mokomi tas „klaidas“ atpažinti (iš 21 mano informanto tik viena buvo baigusi ne filologijos studijas ir kodifikuotosios normos taisyklių išmokusi savarankiškai).

Taigi matyti, kad kalbos taisymą redaktoriai suvokia kaip savo darbo dalį, tačiau skiriasi, kiek reikšmės šiam savo darbo aspektui jie teikia. Nors dėl savo profesijos jie neišvengiamai atkreipia dėmesį į kalbos „klaidas“, didžioji dalis redaktorių teigė, kad stengiasi atsižvelgti ir į „klaidos“ kontekstą bei autoriaus pageidavimus, t. y. jie vienu metu laviruoja kalbos ir literatūros (ar kitos kultūros srities) laukuose, kuriuose galią turi, atitinkamai, kalbos normintojai ir autoriai.

Taigi dalis mano informantų aktyviai ir, tikėtina, sąmoningai teigė, kad teksto kalbos atitikimas kodifikuotajai normai nėra (svarbiausias) redagavimo kriterijus. Kiti, nors ir neneigė, kad kalbos taisymas yra jų darbo dalis, taisykles minėjo labiau probėgšmais, kaip savaiame suprantamą dalyką, ir kur kas daugiau kalbėjo apie „stilių“, „aiškumą“, „teksto logiką“ ir „faktų tikrinimą“. Matyt tai, o ne kalbos „klaidų“ taisymas, yra tie darbo aspektai, kuriais jie patys labiausiai didžiuojasi ir laiko svarbiais.

4. Išvados

Tyrimas parodė, kad tarp mano kalbintų redaktorių vyrauja iš literatūros lauko doxos kylanti nuostata, kad gausus redagavimas, vadinamoji „autorių gamyba“ ar „perrašinėjimas“, ypač nesitarus su autoriumi, yra neprofesionalus ar net neetiškas elgesys. Taip pat informantai pabrėžė, kad redaktorius apskritai neturi redaguoti „per daug“, jis turi būti „nematomas“. Nors kritišką pernelyg gausaus redagavimo vertinimą galbūt būtų galima interpretuoti ir kaip interviu situacijoje išsakomą gynybą viešajame diskurse matomai kritikai, patys informantai į viešąjį diskursą nenurodė. Informantai neįvardijo, koks redagavimas yra pernelyg gausus, tačiau iš interviu matyti, kad tai sietina su teksto autoryste – „per daug“ yra tuomet, kai redaktoriui kyla abejonių, kieno – autoriaus ar redaktoriaus – kultūrinis kapitalas objektifikuojamas publikuojamame tekste. Akivaizdu, kad redaktoriams ši nuostata yra labai svarbi, jie apie ją prabildavo patys.

Pernelyg gausus redagavimas redaktorių laikomas blogybe dėl literatūros ir mokslo laukų žaidimo taisyklių. Čia vertinamas kultūrinis kapitalas yra kūrybinis talentas ar moksliniai, analitiniai įgūdžiai, o šio kapitalo įrodymas yra publikuotas literatūros ar mokslo veikalas. Iš to, kad pernelyg gausus literatūros kūrinių redagavimas kartais buvo vadinamas „autorių gamyba“, galima spręsti, kad redaktoriai tokį redagavimą vertina kaip nesąžiningą veikimą literatūros lauke ir siekia nuo jo atsiriboti. Griežčiausiai apie redagavimą „per daug“ pasisakė tie redaktoriai, kurie veikia literatūros lauke ne tik kaip redaktoriai, o ir kaip rašytojai ar literatūros kritikai, taigi tikriausiai yra suinteresuoti, kad visi kiti šio lauko dalyviai laikytųsi lauko taisyklių, kurios jiems patiems yra palankios. Dvi kitos redaktorės, nors ir atsiribojo nuo tokio redagavimo, taip pat kalbėjo apie knygų ar autorių „gamybą“ pagal atskirą susitarimą. Kitos informantės, išsakydamos neigiamą požiūrį į tokią praktiką, apie atskirus susitarimus ar išimtis nekalbėjo. Galima teigti, kad redaktoriai yra internalizavę bendrą kultūrinės produkcijos laukų nuostatą, kad tekstas turėtų būti autoriaus kultūrinio kapitalo atspindys ir dėl to mano, kad „geras redaktorius“ redaguodamas turėtų neperžengti tam tikros ribos. Tai, kas yra už šios ribos, bent jau interviu situacijoje, yra priskiriama kitai veiklai nei redagavimas ar bent jau išsakomas vertinimas, kad tai neturėtų būti redaktoriaus darbu.

Gali būti, kad dalies redaktorių nuomonė šiuo klausimu pasikeitė po Nepriklausomybės atgavimo, o nuostata, kad toks gausus redagavimas yra netinkamas, yra gana nauja. Anot sovietmečiu dirbusių informantų, tuo metu „autorių gamyba“ buvo labiau paplitusi, tam tikrais atvejais virtusi ir teksto rašymu už autorių. Šį pokytį galbūt galima sieti su pasikeitusiu literatūros lauku. Sovietmečiu politinis laukas kirtosi su visais kitais laukais (Vasiliauskas 2021: 36), todėl šiame lauke galios turintis veikėjas galėjo ją panaudoti bet kuriame kitame lauke, įskaitant literatūros lauką. Dėl to tam tikrais atvejais redaktoriai per leidyklos direktorių buvo subordinuojami sovietmečio politinių veikėjų. Atgavus Nepriklausomybę literatūros laukas pradėjo veikti panašiai autonomiškai, kaip jį aprašė Bourdieu (1995), t. y. čia rašytojo talentas (kultūrinis kapitalas) pasidarė svarbesnis, o politinės galios svarba tapo mažiau akivaizdi.

Tyrimas taip pat atskleidė, kad redaktoriai linkę save suvokti kaip teksto gerintojus apskritai ir bent per interviu mažai savo darbą siejo su kalbos taisyku. Dažniausiai informantai apie kalbos taisyką tik užsimindavo, viso interviu metu vyraudavo teksto aiškumo kaip kriterijaus ir santykių su autoriais, kompromisų ieškojimų temos. Galima teigti, kad kalbos „aiškumas“, „nuoseklumas“ ir atitikimas kodifikuotajai kalbos normai yra svarbūs redagavimo kriterijai daugumai informantų, tačiau tik pirmieji du yra tie redagavimo aspektai, kuriuos patys redaktoriai akcentuoja. Redaktoriaus santykį su tekstu ir autoriumi taip pat lemia ir teksto žanras (dalis informantų teigė, kad skirtingų žanrų tekstus redaguoja skirtingai) ir autoriaus patirtis.

Mokslo veikalus redaguojančioms redaktorėms, panašu, lengviau kalbėti apie kalbos redagavimą ir savo santykį su juo, nes mokslo lauke kalba nėra meno priemonė. Moksliniame lauke vertinamas tikslumas ir įtampa tarp šio lauko ir kalbos lauko randasi dėl terminų, kurie neatitinka kodifikuotosios normos, vartosenos. Bent jau viena redaktorė teigė, kad tam tikrais atžvilgiais sušvelnėjus kalbos politikai ji pradėjo „laisviau elgtis“ tose srityse, kuriose dabar jau jautėsi galinti tą daryti, t. y. mažiau taisyti moksliniuose veikaluose vartojamus terminus. Vis dėlto, sprendžiant iš Redaktorės 18 pasisakymo, pateikto 7 pavyzdyje, tam tikras stilistinis mokslinio teksto redagavimas taip pat gali būti vertinamas kaip perteklinis ir nusižengiantis mokslo lauko taisyklėms. Taigi moksliniame lauke taip pat yra vertinamas „nesikišimas“ į tekstą, tik vadinamųjų kalbos „klaidų“ taisyimas nėra laikomas tokiau pertekliniu „kišimusi“, nebent nukentėtų teksto mokslinis tikslumas.

Tokią redaktorių profesinę savimonę galima paaiškinti skirtinga jų padėtimi literatūros ar mokslo ir kalbos laukuose. Literatūros lauke tie redaktoriai, kuriems autoriai patiki redaguoti savo tekstų turinį, turi pakankamai kultūrinio ir socialinio kapitalo, kad galėtų sėkmingai konkuruoti su tekstų autoriais dėl tam tikrų kūrybinių ar dalykinių sprendimų priėmimo. Taigi turinį redaguojantys redaktoriai, ypač tie, kurie redaguoja turinį autoriaus prašymu, turi daugiau galios literatūros lauke nei kiti kolegos. Tačiau kalbos lauke redaktoriai visada yra subordinuojami kalbos normintojų, todėl, galima daryti išvadą, kad, nebūdami kalbos normintojais, kodifikuotosios normos kūrėjais ir neturėdami galios kalbos standartizavimo lauke, redaktoriai, nors ir neišvengiamai veikia kalbos lauke, mieliau tapatinasi su savo veikimu literatūros lauke, ir tokį veikimą patys laiko pagalba autoriui.

Mokslo lauke, kur etiškai „padėti“ autoriui galima kur kas mažiau, ir nesama literatūros lauko nuostatos, kad kalba yra autoriaus kūrybos įrankis, redaktoriai, panašu, lengviau pripažįsta savo kaip kalbos taisytojo vaidmenį (kaip matyti 8 pavyzdyje), tačiau taip pat matyti, kad įtampą tarp mokslo ir kalbos laukų gali kelti terminų neatitikimas kodifikuotajai normai (žr. 11 pavyzdį).

Taigi iš vienos pusės redaktoriai vertina „nesikišimą“ į tekstą, „savo įgaliojimų neviršijimą“, tačiau iš kitos pusės, turi kažkiek į tekstą kištis taisydami kalbą. Panašu, kad redaktoriai yra internalizavę ortodoksinę kalbos lauko nuostatą, kad kalbos „klaidas“ reikia taisyti, išskyrus atvejus, kai autorius vartoja šiuos variantus sąmoningai. Nors per daug „kištis“ į tekstą ir yra nepriimtina praktika literatūros lauke, kalbos „klaidų“ taisyimas, ypač kai jos padarytos nesąmoningai, nėra laikomas „kišimusi“. Ši nuostata padeda redaktoriams derinti dviejų laukų doxas ir veikimą juose.

Literatūra

- Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1995 [1992]. *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 2013 [1972]. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cameron, D. *Verbal Hygiene*. London: Routledge, 1995.
- Gaižauskaitė, I. Kalbos redaktorių visumos Lietuvoje paieškos. *Lituanistica* 1(119), 37–45.
- Girčienė, J. 2019. Redaktorių nuostatos: demokratijos poreikis. *Lituanistica* 2(116), 113–123.
- Girčienė, J. 2020. Tarp rankraščių ir knygų: redaktoriaus funkcijos. *Knygotyra* 75, 124–140.
- Harwood, N. 2019. ‘I Have to Hold Myself Back from Getting into All That’: Investigating Ethical Issues Associated with the Proofreading of Student Writing. *Journal of Academic Ethics* 17 (2019), 17–49.
- Harwood, N., L. Austin, R. Macaulay. 2010. Ethics and Integrity in Proofreading: Findings from an interview-based study. *English for Specific Purposes* 29 (2010), 54–67.
- Jankauskaitė, E. 2021. Kalba ir galia. Kalbos redaktorių savimonė ir vaidmuo kalbos standartizavimo lauke. *Darbai ir dienos* 75, 47–62.

- Jakučiūnas, A. 2020. Jūsų geriausias draugas redaktorius. *15min.lt*, 2020-05-04. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/andrius-jakuciuonas-jusu-geriausias-draugas-redaktorius-285-1312744>
- Joseph, J. E. 1987. *Eloquence and Power: The Rise of Language Standards and Standard Languages*. London: F. Pinter.
- Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga. Redaktoriaus darbas. Prieiga internetu: <https://www.llvs.lt/content/view?id=259> (žiūrėta 2022-08-01).
- Markevičienė, R., L. Tamulygienė. 2018. *Lietuvos spaudos statistika 2017*. <https://www.lnb.lt/media/public/leidiniai/elektroniniai/lietuvos-spaudos-statistika/statistika2017.pdf>
- Markevičienė, R., L. Tamulygienė. 2019. *Lietuvos spaudos statistika 2018*. <https://www.lnb.lt/media/public/leidiniai/elektroniniai/lietuvos-spaudos-statistika/statistika2018.pdf>
- Mikėnaitė, P. 2020. „Asmenybei kalba yra vienintelė iš tiesų saugi vieta“. Interviu paimtas Virginijos Cibarauskės. *Literatūra ir menas 3711 / 17*, 2020-10-09. <https://literaturairmenas.lt/publicistika/palmira-mikenaite-asmenybei-kalba-yra-vienintele-is-tiesu-saugi-vieta>
- Milroy, J., L. Milroy. 1999. *Authority in Language*. London, New York: Routledge.
- Kaziliūnaitė, Aušra, Aira Niauronytė-Leonidovna, Virginija Cibarauskė-Kulvinskaitė, Laima Kreivytė. 2020. „Redaguoti tekstus, redaguoti pasaulius“. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga. *Rašytnamis*, tinklalaidė, 2020-12-15. <https://rasytnamis.podbean.com/e/redaguoti-tekstus-redaguoti-pasaulius>
- Nørgaard, N. 2009. The semiotics of typography in literary texts. A multimodal approach. *Orbis Litterarum*, 64(2), 141–160.
- Riley, P. 2007. *Language, culture and identity*. London, New York: Continuum.
- Sabaliauskaitė, K. 2011. Aš – už Pegasą, spiriantį kabutėmis nesurakintomis metaforomis, prunkščiantį svetimybėmis, o svarbiausia – laisvai šuoliuojantį. *Lrytas.lt*, 2011-02-01. <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2011/02/01/news/as-uz-pegasa-spirianti-kabutemis-nesurakintomis-metaforomis-prunkscianti-svetimybemis-o-svarbiausia-laisvai-suoliuoja-5588724>
- Šerelytė, R. 2017. Kalbos normos ir kūrybinis darbas: dogmos ir erezijos. *Metai 12* (2017). <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=2420>
- Urnėžiūtė, R. 2011. „Yra redaktorių, kurių pavardė knygos metrikoje – tarsi kokybės ženklas“. Interviu paimtas Kristinos Buidovaitės. *Bernardinai.lt*, 2011-04-11. <https://www.bernardinai.lt/2011-04-11-rita-urneziute-yra-redaktoriu-kuriu-pavarde-knygos-metrike-tarsi-kokybes-zenklas>
- Vasiliauskas, S. 2021. *Jaunieji rašytojai sovietmečio literatūros lauke: institucinių darinių vaidmuo*. Daktaro disertacija. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Žirgulyš, A. 1979. *Prie redaktoriaus stalo*. Vilnius: Mokslas.

Priedas 1 – interviu klausimai

Kalbos redagavimo idėjų ir praktikų tyrimas

Pusiaus struktūruotas interviu

Klausimynas redaktoriams

Tyrimo pristatymas

Prisistatymas

Mano disertacijos tema – kalbos redagavimo idėjos ir praktikos. Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip plėtojosi geros literatūros / dalykinės kalbos idėja Lietuvoje sovietmečiu ir atgavus Nepriklausomybę. Ketinu analizuoti formų taisymo idėjas ir praktikas. Interviu bus anonimizuoti. Naudojant interviu duomenis, apie jus bus nurodoma tik jūsų amžius, lytis ir kad esate redaktorius.

Jei neprieštarumėte, interviu įrašysiu į diktofoną.

Įvadas

1. Papasakokite apie savo patirtį redagavime. Kiek laiko jau užsiimate šia veikla? Kokiose leidyklose teko dirbti? Kaip pradėjote? Kaip išmokote tai daryti?

I. Su kokiais praktinėmis problemomis susidurdavo ar susiduria redaktoriai ir kaip jos (buvo) sprendžiamos?

2. Kokios problemos, kokie iššūkiai kyla redaguojant tekstų kalbą?

3. Jei kartais nežinote, ar redaguoti ir kaip redaguoti, kur ieškote informacijos ir patarimo?

II. Grožinės ir dalykinės literatūros kalbos redagavimo kriterijai? Ar jie kinta?

4. Kas jums yra geras stilius, gera kalba?

5. Į ką, redaguodama(s) kalbą, kreipiate daugiausia dėmesio? Ar yra kokių konkrečių kriterijų?

6. Kaip manote, ar jūsų nuostatos / šie kriterijai pakito laikui bėgant? Kodėl?

III. Koks buvo ir koks yra rašytojo ir kalbos redaktoriaus santykis, kaip jie bendradarbiauja, kas priima galutinius sprendimus?

7. Ar jūsų patirtyje yra pasitaikę, kad autorius nesutinka su jūsų taisymu? Kaip šis ginčas buvo sprendžiamas? Kieno sprendimas buvo galutinis?

Koks yra redaktoriaus vaidmuo užsienyje?

8. Ar yra tekę girdėti apie redagavimo praktikas užsienyje (galbūt teko stažotis užsienyje ar bendrauti su kolegomis iš kitų valstybių)?

Ar turite dar kokių nors istorijų, nutikimų, kuriais norėtumėte pasidalyti? Gal turite dar kokių nors papildomų komentarų, gal aš ko nors nepaklausiau?

Dėkoju už interviu. Ir dar kartą turiu pasiteirauti – ar neprieštaraujate, kad įrašo išrašas anonimiškai, anonimizuojant visus paminėtus vardus, būtų cituojamas disertacijoje ir naudojamas moksliniams tikslams.

Priedas 2 – leidyklos, į kurias kreiptasi ieškant informantų

1. Alma Littera
2. Obuolys
3. Tyto alba
4. Baltos lankos
5. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla
6. Naujasis lankas
7. Jotema
8. Vaga
9. Vilniaus universiteto leidykla
10. Printėja
11. Klaipėdos universiteto leidykla
12. Technologija (KTU leidykla)
13. Technika (VGTU leidykla)
14. Vitae Litera
15. Terra publica
16. Homo liber
17. Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto leidykla
18. Kitos knygos
19. Lucilijus